

Vergaderjaar 1991–1992

20 487

Natuur- en Milieu-educatie

Nr. 10

BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN ONDERWIJS EN WETENSCHAPPEN

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Zoetermeer, 30 januari 1992

Hierbij zend ik u, mede namens de bewindslieden van Economische Zaken, van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, van Verkeer en Waterstaat, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en voor Ontwikkelingssamenwerking, het **Meerjarenplan Natuur- en Milieu-Educatie (NME) 1992–1995**.

Dit plan is u toegezegd in de kaderbrief NME van 17 december 1990 (1990–1991, 20 487, nr. 6) en vormt daarmee het onderwijsdeel inzake de uitvoering van de motie Feenstra/Eisma (1987–1988, 20 487, nr. 14).

Het Meerjarenplan schetst de bestuurlijke hoofdlijnen voor een structurele en samenhangende invoering van natuur- en milieu-educatie in het basis- en voortgezet onderwijs.

In het vervolg van dit Meerjarenplan zullen vier onderwijsinhoudelijke sectorplannen op jaarbasis ingaande 1992 worden opgesteld en uitgevoerd.

Het Meerjarenplan bevat een kort overzicht van lopende activiteiten 1991 en schetst vervolgens de hoofdlijnen van uitvoering in de jaren daarna.

Voorts wordt inzicht gegeven in het interdepartementaal financieel kader op basis waarvan de gezamenlijke budgetverantwoordelijkheid wordt gegarandeerd.

De Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen,
J. Wallage

De meerjarenplan is opgesteld in opdracht van de samenwerkende departementen:

Het Ministerie van Buitenlandse Zaken (Ontwikkelingssamenwerking)
Het Ministerie van Economische Zaken
Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen
Het Ministerie van Verkeer en Waterstaat
Het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu-
beheer

INHOUDSOPGAVE

Pagina

INLEIDING	4
HOOFDSTUK 1 – NME-VISIE	6
HOOFDSTUK 2 – AANLOOP NAAR UITVOERING VAN DE KADERBRIEF NME	8
HOOFDSTUK 3 – HOOFDLIJNEN VAN UITVOERING	9
3.1. Uitgangspunten	9
3.2. Hoofdpijnen van planning	14
3.3. Betrokkenheid van scholen	16
3.4. Lokale/regionale afstemming en ondersteuning	16
3.5. Beleidsvoornemens	16
3.6. Informatiestromen	18
3.7. NME-onderwijslogo	18
3.8. Rapportage/evaluatie/onderzoek	19
HOOFDSTUK 4 – ORGANISATIE	19
HOOFDSTUK 5 – FINANCIËN	20
BIJLAGEN	23

INLEIDING

De natuur en het milieu zijn van ons allemaal, maar we gaan er vaak onverantwoordelijk mee om en brengen het met ons allen in gevaar. En daarmee brengen we mogelijk ook onszelf of komende generaties, in noord en zuid, in gevaar. We doen dat niet expres maar vaak zonder dat we dat in de gaten hebben. We vertrouwen er ook op dat het wel weer allemaal goed komt.

Het zijn al lang niet alleen meer de natuur- en milieu-organisaties die dit onder de aandacht brengen. Een enorme informatiestroom over natuur en milieu is via de media over ons losgebarsten. We horen over de grond die steeds smeriger wordt, over bomen die sterven, bedreiging van de kwaliteit van ons water. We horen over het gat in de ozonlaag, het broeikaseffect en grote watersnood in grote delen van de Derde Wereld. Uit het programma van politieke partijen, de kerstboodschap van de Koningin in 1988, het Convenant tussen VNO en FNV en uitspraken van internationale commissies, waaronder de Brundtland-commissie, en het Conciliair Proces van de gezamenlijke kerken blijkt hetzelfde.

Er moet hoognodig iets veranderen aan de wijze waarop we met de natuur en het milieu omgaan. We moeten, nationaal en mondiaal, naar een duurzame ontwikkeling, inclusief het behoud van de levende natuur een ontwikkeling die voorziet in de behoefte van de huidige generatie zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien aan te tasten. Ook generaties na ons hebben rechten zoals wij die hebben.

Als we iets willen veranderen aan de manier waarop we met natuur en milieu omgaan, zullen we onze kennis van de wijze waarop deze problemen ontstaan moeten verdiepen en verbreden. Ook moeten we ons verdiepen in de vraag hoe we de schade kunnen herstellen en nieuwe problemen kunnen voorkomen. We zullen dat moeten leren, op school en daarbuiten. De gewenste trendbreuk in het denken over en het omgaan met natuur en milieu heeft ook een uitwerking in het onderwijs. Als we die trendbreuk niet trachten te realiseren via het onderwijs dan zullen opvoeders (ouders en leraren) hun krediet bij kinderen en jongvolwassenen snel verliezen.

Ecologische kennisverdieping en -verbreding, het behoud van onze geloofwaardigheid bij kinderen en jongvolwassenen en de voortdurende noodzaak tot het maken van existentiële keuzes vormen samen als het ware de onderwijs- en cultuur-politieke context voor NME. Maar dan wel inspelend op de werkelijke behoefte van scholen, zodat datgene wat op NME-gebied wordt aangeboden voor die scholen bruikbaar, taakverlichtend en stimulerend is.

De overheid streeft naar een maatschappij die is gebaseerd op duurzame ontwikkeling. Het overheidsbeleid is erop gericht het draagvlak van mondiale duurzame ontwikkeling en de participatie van de bevolking daarin te versterken. In overheidsdocumenten zoals het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP), het NMP-plus, het Natuurbeleidsplan, het Tweede Structuurschema Verkeer en Vervoer, de Nota Energiebesparing en Een wereld van verschil: nieuwe kaders voor ontwikkelingssamenwerking, wordt hierop voortgebouwd.

Dat het onderwijs een onmisbare schakel is bij de problematiek van mondiale duurzame ontwikkeling inclusief het behoud van de natuur is een feit dat belangrijke politieke aandacht heeft gekregen. Op basis van

het reeds bezig zijn van velen met NME is door parlement en regering besloten tot een nieuwe aanpak waarbij een aantal, overigens belangrijke ad-hoc aangelegenheden in het kader van NME, overgepakt worden in een structurele en samenhangende invoering voor het onderwijs. Daarbij is samenwerking bij de besteding van middelen binnen de Rijksoverheid als een belangrijke randvoorwaarde meegegeven.

Daarom ook heeft het kabinet besloten tot de opstelling van de kaderbrief NME voor het onderwijs. Deze kaderbrief geeft de marges en mogelijkheden aan hoe deze interdepartementale samenwerking operationele betekenis kan krijgen voor het onderwijs.

Daarbij gelden uiteraard de voor het onderwijs gebruikelijke specifieke uitgangspunten waarmee rekening moet worden gehouden. Het gaat onder andere om de eigen kaders van de te onderscheiden schoolsectoren, om de kerndoelenproblematiek, om examenprogramma's, om de eisen te stellen aan materialen, om de juiste onderwijskundige en didactische oplossingen om de eisen die de school stelt waar het gaat om de mogelijkheden en ook de beperkingen van de invoering van NME, de bereidheid van leraren om er mee te werken en het schoolklimaat waarbinnen team-work mogelijk moet zijn. Ook zal, waar mogelijk, de samenhang van NME met andere educaties aandacht krijgen. In elk geval mag ervan worden uitgegaan dat veel scholen de natuur- en milieu-problemen in eigen huis, op eigen wijze, binnen het eigen bestuursbeleid en binnen de eigen (denominatieve) onderwijsvisie een verantwoorde plaats willen geven.

Om dit te bereiken is een plan nodig dat inzicht geeft in zaken als: visie, inhoudelijke keuzes, inhoudelijke sturing bij een complexe invoeringssituatie, de overgangssituatie, de centrale rol van de scholen, de sectorale aanpak, de positie van overheid-procesmanagement-uitvoeringsorganisatie inclusief de scholen, maatregelen en de financiering daarvan.

Er moet naar worden gestreefd dat uiteindelijk in het jaar 1995 een basis voor natuur- en milieu-educatie (NME) in alle Nederlandse scholen is aangebracht waarop tot het jaar 2000 kan worden voortgebouwd. Daarbij gaat het primair om het basisonderwijs en het gehele voortgezet onderwijs. Scholen en leerkrachten moeten in staat worden gesteld om zowel natuur- en milieu-educatie in hun onderwijs als aandacht voor natuur en milieu in het schoolbeleid op te nemen. Leerboeken zullen moeten worden bijgesteld, leerkrachten zullen moeten worden nageschoold en eventueel zullen ook examenprogramma's moeten worden aangepast. Elke school moet dan dat NME-materiaal voorhanden hebben dat bij die school past.

Een succesvolle invoering van natuur- en milieu-educatie is alleen mogelijk met steun van alle betrokken ministeries. Niet alleen door middelen beschikbaar te stellen, maar ook door deze middelen in samenhang, uitgaande van de behoeften en ervaring van scholen, te besteden.

Dit meerjarenplan kan alleen gerealiseerd worden als alle beschikbare deskundigheid gecoördineerd kan worden ingezet en als alle inspanningen op hetzelfde resultaat zijn gericht. De nieuwe generaties zullen moeten worden uitgerust met adequate kennis en inzicht over de manier waarop we met natuur en milieu omgaan en welke alternatieven daarvoor beschikbaar zijn. Overheden, bedrijven en individuele burgers zullen moeten leren hoe duurzame ontwikkeling gerealiseerd kan worden. De scholen vormen daarin een onmisbare schakel.

Er zullen uit vele opties, zowel van de vraagkant als van de aanbodkant, onderbouwde keuzes gemaakt moeten worden. Natuurlijk zal ook oplettendheid nodig zijn voor beleidsbijstelling tijdens de uitvoeringsperiode.

In dit meerjarenplan, dat verdere uitwerking zal krijgen in jaarlijkse onderwijssectorplannen, wordt getracht te komen tot een geïntegreerde aanpak en invoering van NME in het onderwijs. Daarbij gaat dit meerjarenplan voornamelijk in op de organisatorische kaders van beleid en op sturing. In de sectorplannen zal een meer inhoudelijk georiënteerde benadering worden gepresenteerd, afgestemd op de reële problemen op school en in de klas.

HOOFDSTUK 1 – NME-VISIE

Elk belangrijk plan berust op een visie of op een visie-ontwikkeling. Bij een plan voor de structurele inbedding van NME in het onderwijs is dat al even zeer noodzakelijk. Hoewel er eigenlijk nog geen sprake is van een transparante, door iedereen aanvaarde en helder gedefinieerde NME-visie zijn in een aantal overheidsdocumenten reeds belangrijke stappen gezet. Met name moet daarbij verwezen worden naar de Nota «Natuur- en Milieu-Educatie. Een meerjarenvisie» van 1988, het NMP en NMP+ van 1989 respectievelijk 1990 en het NBP. Ook de kaderbrief NME die op 17 december 1990 aan de Tweede Kamer werd gestuurd, biedt houvast voor NME-visie-ontwikkeling.

In 1988 is in de Nota «Natuur- en Milieu-Educatie. Een meerjarenvisie» een aanzet gegeven voor de ontwikkeling van een visie op NME. De nota stelt dat het overheidsbeleid met betrekking tot NME er vanuit gaat dat er een aantal legitieme motieven is voor natuur- en milieu-educatie. In de nota wordt wat dit betreft onderscheid gemaakt tussen instrumentele motieven, participatiemotieven, pedagogische en onderwijskundige motieven, culturele en recreatieve motieven. Gelet op de aard van educatieve activiteiten is een eenzijdige benadering niet op zijn plaats. Gelet op de gewenste opbouw en versterking van een maatschappelijk draagvlak voor natuurbehoud en milieubeheer met het oog op mondiale duurzame ontwikkeling krijgt het instrumentele motief bijzondere aandacht, evenwel zonder daarbij de andere, met name de voor de school zo belangrijke pedagogische en onderwijskundige, motieven uit het oog te verliezen.

In het Nationaal Milieubeleidsplan van 1989 wordt dit, voor wat het onderwijs betreft, verder uitgewerkt in Actie A151, die er op gericht is dat NME zal worden opgenomen in de eindtermen van alle onderwijstypen en dat verwacht wordt van alle onderwijstypen dat zij aandacht besteden aan NME. De uitwerking hiervan ten behoeve van het plan voor de structurele en samenhangende inbedding van natuur- en milieu-educatie in het onderwijs is als volgt verwoord in de kaderbrief van 17 december 1990.

«De aard en omvang van natuur- en milieuproblemen zijn zodanig, dat grote veranderingen nodig zijn in de manier waarop we zowel individueel als collectief met natuur en milieu omgaan. De samenleving zal moeten transformeren in één die is gebaseerd op duurzame ontwikkeling. Daarbinnen is ook begrepen het behoud van de levende natuur. Voor zo'n ingrijpende verandering is een groot draagvlak nodig. Natuur- en milieu-educatie is één van de instrumenten om een dergelijk draagvlak te creëren. Het onderwijs is daarin een onmisbare schakel.

Binnen het onderwijs wordt ernaar gestreefd dat leerlingen kennis, inzicht en vaardigheid verwerven die een bijdrage kunnen leveren aan de (bevordering van) duurzame ontwikkeling. Daarbij is kennismaking met de waarden van en de bedreigingen ten opzichte van de levende natuur een onmisbaar element, evenals het kennismaken met de effecten van het menselijk handelen op de natuur en het milieu. Hiertoe wordt een aantal activiteiten ontwikkeld gericht op structurele inbedding van natuur- en milieu-educatie in het onderwijs. Het plan natuur- en milieu-educatie voor basis- en voortgezet onderwijs heeft tot doel een samenhangende en effectieve uitvoering van deze activiteiten mogelijk te maken.»

Binnen deze visie op NME kunnen verschillende accenten gelegd worden, onder meer gebaseerd op de vraag in hoeverre aandacht geschonken moet worden aan andere dan kennis- en vaardigheidsdoelstellingen. Velen bepleiten aandacht voor normen en waarden, zoals respect en zorg voor de natuur en het milieu, voor doelstellingen binnen het affectieve domein of voor gedragsdoelen.

Cruciaal bij de structurele en samenhangende inbedding van NME in het onderwijs is dat scholen in de verschillende onderwijssectoren eigen keuzen maken ten aanzien van NME en dus ook ten aanzien van instrumentele, pedagogisch/didactische en andere, ook levensbeschouwelijke, uitgangspunten. De ondersteuning aan scholen en leraren zal zich dan ook hierop moeten richten en producten en diensten moeten aanbieden die hierop aansluiten.

Bij nadere uitwerking van de vraag- en aanbodproblematiek zal met deze verschillen in opvattingen rekening worden gehouden. Om die reden is het van belang een onderscheid te maken tussen vakgebonden en schoolgebonden NME.

Bij vakgebonden NME gaat het om inbedding van NME in de bestaande schoolvakken, binnen de kaders van de regelgeving. NME dient, zoals reeds eerder aangegeven door de overheid, geen apart vak te worden. Met vakgebonden NME zullen vooral kennis- en vaardigheidsdoelstellingen gerealiseerd kunnen worden waarbij ook aandacht wordt besteed aan affectieve en houdingsdoelen.

Bij schoolgebonden NME gaat het primair om inbedding van NME in het schoolbeleid. Daarbij gaat het vooral om de vergroting van de participatie van de leerlingen, maar ook om de versterking van de milieubetrokkenheid van de schoolorganisatie als geheel. Gedacht kan worden aan zorg voor natuur en milieu in de school of schoolomgeving en aan activiteiten die aansluiten bij (inter-)nationale milieufacties. Schoolgebonden NME kan er met name toe leiden dat de betrokkenheid van leerlingen en scholen toeneemt. Een voorwaarde daarvoor is wel dat deze schoolgebonden NME op het niveau van directie en schoolteam wordt geïncorporeerd en steeds geactualiseerd.

Verwacht mag worden dat op scholen waar in samenhang zowel schoolgebonden als vakgebonden NME wordt ingevoerd, de beste resultaten worden geboekt, waarbij de scholen uiteraard vrij zijn zelf de gewenste accenten te leggen.

De onderwijssectoren die bij de NME-invoering betrokken zullen worden zijn:

- . het Basisonderwijs;
- . het Algemeen Voortgezet Onderwijs inclusief het Voorbereidend Beroepsonderwijs;
- . het Landbouwonderwijs;
- . het Middelbaar Beroepsonderwijs en het Leerlingwezen.

Waar mogelijk worden (de resultaten van) NME-activiteiten geschikt gemaakt voor gebruik in het speciaal en het voortgezet onderwijs. Ook de deskundigheid van hogescholen en universiteiten wordt ingezet waar het gaat om de (na)scholing van docenten.

Dit plan voor structurele en samenhangende inbedding van NME in het onderwijs is erop gericht dat op termijn geen directe bemoeienis van de centrale overheid meer nodig is om NME aanvullend te financieren in het onderwijs. Na de looptijd van dit project wordt verwacht dat de instellingen, bevoegde gezagsorganen en andere overheden en dergelijke zelf de bewaking, instandhouding en verdere ontwikkeling van NME ter hand zullen nemen.

NME moet dan tot het reguliere takenpakket van de instellingen, organisaties en andere overheden behoren.

Het is de bedoeling dat in 1995 alle scholen uit de genoemde doelgroepen hebben deelgenomen aan de gestructureerde en samenhangende invoeringsprogramma's van NME. De effecten daarvan zullen zowel in de vakken als in het schoolbeleid zijn opgenomen zodat sprake zal zijn van een effectieve NME-participatie in elke individuele school. Nadere uitwerking hiervan zal worden gegeven in de sectorplannen.

HOOFSTUK 2 – AANLOOP NAAR UITVOERING VAN DE KADERBRIEF NME

Bij de beoogde structurele en samenhangende invoering van NME in het onderwijs, zoals bedoeld in de kaderbrief NME, wordt voortgebouwd op de inhoudelijke ontwikkelingslijn en de daarbij behorende activiteiten die in uitvoering waren of nog zijn. Deze inhoudelijke ontwikkelingslijn is mogelijk gemaakt dankzij beleidsmaatregelen uit de eerder genoemde overheidsdocumenten. Bij de parlementaire behandeling van deze documenten speelde NME een belangrijke rol. Belangrijke momenten waren:

- . de motie Tommel (1985);
- . de motie Feenstra/Eisma (1988);
- . amendementen in de Rijksbegroting van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1989, 1990) en
- . de Algemene Beschouwingen naar aanleiding van de Rijksbegroting 1991¹.

Vooraf bij deze Algemene Beschouwingen krijgt NME nogal de aandacht. Kamerlid Van Mierlo (D66) stelt in een motie voor nogmaals uit te spreken dat de Kamer NME ziet als een hoeksteen van de duurzame ontwikkeling en dat de regering verzocht wordt er alsnog zorg voor te dragen dat de betrokken departementen een nationaal NME-plan voor het basis- en voortgezet onderwijs gezamenlijk financieren en uitvoeren.

De sinds 1985 gevoerde NME-dialoog tussen regering en parlement, gevoegd bij de parlementaire behandeling van de eerder genoemde beleidsnota's, heeft geleid tot de komst van de kaderbrief NME van 17 december 1990. Op basis van deze kaderbrief en de daarbij behorende lijst van antwoorden aan de Tweede Kamer van 16 mei 1991, zijn de zes

¹ Zie voor de tekst van de hier genoemde moties de bijlage 1.

in deze brief genoemde departementen bereid tot samenwerking bij de besteding van de rijksmiddelen onder de in de brief genoemde randvoorwaarden.

Daarbij wordt aangesloten bij de hiervoor gememoreerde inhoudelijke ontwikkelingslijn en de daarbinnen passende activiteiten. Deze betreffen allerlei aangelegenheden zoals:

- . de kerndoelen(problematiek) die nog niet zijn (is) afgerond en die naar de opvatting van de Natuurbeschermingsraad nog nadere bijstelling behoeven op het punt van NME;
- . de vele inspanningen die instellingen, die betrokken zijn bij NME, opnemen in hun beleidsvoering;
- . de activiteiten van de media;
- . de activiteiten in het kader van kernleerplannen en het daarop aansluitende toetsontwikkelingsprogramma;
- . de educatieve activiteiten die scholen uitvoeren in relatie tot onder andere veldstudiecentra, bezoekerscentra, natuur- en milieu-educatie-centra, kinderboerderijen en afdelingen van het IVN Vereniging voor Natuur- en Milieu-educatie, dierentuinen, botanische tuinen, heemtuinen en natuurtuinen;
- . de activiteiten die scholen reeds uitvoeren op het gebied van milieuzorg, waaronder energiebesparing, afvalbeperking en gescheiden afvalverzameling en dergelijke;
- . de activiteiten van natuur- en milieu-educatie-instellingen, NME-consulenten en schoolbiologen;
- . educatieve activiteiten in het kader van meerjarenplannen Natuur en Landschap;
- . de educatieve uitgeverijen die aandacht besteden aan NME;
- . de ontwikkeling van NME-aspecten in de vakken en leergebieden;
- . de activiteiten voortvloeiend uit het Landelijk Netwerk Ontwikkelings-educatie;
- . de activiteiten binnen het project Integratie Milieu-aspecten in het Agrarisch Onderwijs;
- . de activiteiten bij de beroepsgerichte milieu-educatie in het middelbaar beroepsonderwijs en in het leerlingwezen en
- . de activiteiten die voortvloeien uit internationale programma's zoals die van de Raad van Europa, de EG, UNEP/UNESCO, IUCN en UNCED.

Voorts lopen er reeds activiteiten die behoren tot de basisinformatie zoals een vooraflevering die alle scholen informeert en enthousiasmeert voor deelname aan activiteiten die voortvloeien en uit de kaderbrief NME, en waarin tevens aandacht besteed wordt aan informatie over onder meer het Natuurbeleidsplan en het educatief traject Ecodrome.

Tenslotte wordt voor een meer volledig overzicht verwezen naar de bij dit plan behorende bijlage 2 en de lijst van antwoorden van 16 mei 1991 aan de Tweede Kamer, behorend bij de kaderbrief NME.

HOOFDSTUK 3 – HOOFDLIJNEN VAN UITVOERING

3.1. Uitgangspunten

Uitvoering van de kaderbrief NME betekent niet alleen dat de departementen extra middelen ter beschikking stellen maar ook dat rekening wordt gehouden met de lopende activiteiten (zie bijlage 2), bekostigd door de zes departementen. Tegelijkertijd wordt tegemoet gekomen aan de noodzaak om daarin de komende jaren samenhang aan te brengen door middel van interne en externe afstemming van de plannen voor de

verschillende sectoren. Ook moet ingespeeld worden op de verschillende hierna opgenomen beleidsvoornemens op het NME-terrein. In relatie daarmee wordt aan de invoering van NME vorm gegeven. Invoering van NME betekent zowel invoering van vakgebonden als schoolgebonden NME. Verwacht mag worden dat op scholen waar beide in samenhang worden ingevoerd de meest optimale leerresultaten worden bereikt.

Scholen beslissen zelf, op basis van eigen behoeften en eigen visie op onderwijs, over de mate waarin en wijze waarop zij uitwerking aan NME willen geven. Daarmee wordt duidelijk dat invoering niet mag worden opgevat als een top-down gestuurd proces. Invoering vindt plaats door scholen en leraren, vanuit eigen verantwoordelijkheid, professionaliteit en visie. De ondersteuning moet er dan ook op gericht zijn uitvoering te geven aan deze eigen verantwoordelijkheid. Dat betekent niet dat geen aanbod van producten en diensten aan scholen moet worden gedaan. In essentie gaat het er echter om vraag en aanbod met elkaar te verbinden, opdat het aanbod werkelijk op de vraag is afgestemd. Daarvoor is het noodzakelijk dat explicitering van vragen als een continu proces wordt opgevat. Explicitering van vragen van scholen en leraren vindt niet in een vacuüm plaats, vragen worden aangescherpt of zelfs opgeroepen door een eerder aanbod en gebruik van producten en diensten. Het is daarom noodzakelijk dat het grondvlak (de scholen) een goede mogelijkheid krijgt om informatie en diensten uit het aanbod op te nemen en hun vragen en wensen kenbaar te maken, zodat zinvolle bijsturing van het NME-plan gedurende de looptijd mogelijk wordt. In dat verband zal zowel aan de vraag- als aan de aanbodkant marktonderzoek moeten plaats vinden.

Als de invoering van NME op die manier wordt opgevat, tekent zich een invoeringstraject af, waarbij eerst producten en diensten worden aangeboden, zowel op de vakgebonden lijn als de schoolgebonden lijn, waarna aanscherping van ondersteuningsvragen mogelijk is. Daarna is een nauwkeuriger afstemming mogelijk van vraag en aanbod.

Om de vraagkant sterker te ontwikkelen, worden met name de volgende stappen genomen:

1. onderzoek naar vragen van scholen en leraren (marktonderzoek); voor wat betreft het beroepsonderwijs en leerlingwezen zou daarbij aangesloten moeten worden bij hetgeen vanuit de betreffende branches als wenselijk wordt aangegeven; dit onderzoek staat los van het traject dat gericht is op het identificeren van specifieke milieu-opleidingen en dat zich binnen andere beleidskaders dan dit Meerjarenplan voltrekt;
2. onderzoek naar de behoefte aan op de vraag aansluitende voorzieningen (producten en diensten, informatiestromen);
3. onderzoek naar de behoefte aan het opzetten van pilotprojecten, ondersteund door begeleidend onderzoek ten behoeve van een bredere invoering.

Om voorlopig een aanbod te kunnen doen op de vakgebonden en schoolgebonden lijn, moet binnen de in de kaderbrief aangegeven contouren onder andere gedacht worden aan de volgende producten en diensten:

- . leermiddelen en toetsen, bij voorkeur als onderdeel van veel gebruikte methoden;
- . invoeringsgerichte en deskundigheidsbevorderende activiteiten waarbinnen leraren hun ervaringen kunnen uitwisselen;
- . achtergrondinformatie over de inhoud en ondersteuning en
- . ondersteuning op lokatie, waarbij aandacht besteed kan worden aan specifieke vragen¹.

¹ «Natuur- en Milieu-Educatie in het onderwijs van morgen», een indicatief meerjarenplan «NME in het onderwijs» 1990-1994.

Vanuit de infrastructuur op regionaal en lokaal niveau bestaat de mogelijkheid om vandaaruit ook inzichten te verwerven op het punt van het bij elkaar brengen van de vraag- en aanbodzijde.

Om het hierboven geschetste aanbod van produkten en diensten te kunnen doen, zal aan een aantal voorwaarden moeten worden voldaan. In de eerste plaats gaat het om de uitwerking van de kerndoelen en examenprogramma's in leerplanpublicaties. En in de tweede plaats gaat het om kennis en deskundigheid ten aanzien van de mogelijkheden voor uitvoering in de groep/klas- en schoolpraktijk. Onderzoek en didactiek-ontwikkeling vervullen in dat opzicht een belangrijke functie. In dit verband dienen voorts kwaliteitscriteria voor het natuur- en milieu-educatie-aanbod te worden ontwikkeld.

Ook al zijn ondersteuningsvragen van scholen en leraren vooralsnog niet altijd voldoende voorhanden, aangenomen mag zeker worden dat differentiatie in aanbod nodig is, zeker ook ten aanzien van de mate van complexiteit, omvang en de mate waarin sprake is van uitbreiding van de vaardigheden, gericht op NME, binnen het onderwijsleerproces, met name op het punt van het didactisch handelen van de leraar met behulp van ontwikkelingsonderzoek. Daarvan is in ieder geval sprake als de invoering gericht is op aspecten zoals bij voorbeeld beleven van en zorg voor de natuur en omgaan met milieuzorg binnen het algemene NME-kader. Het gaat dan heel specifiek om het element besluitvorming inzake het omgaan met NME-inhouden op het leerlingenniveau.

Resumerend kunnen ten aanzien van de aanbodkant drie verschillende tranches worden omschreven, waarvan twee binnen de vakgebonden lijn en één binnen de schoolgebonden lijn, namelijk:

vakgebonden lijn

A. Aanbod van leermiddelen en toetsen. Daarbij gaat het primair om de invoering van NME als nieuw onderwerp. Dat accent zal zowel tot uitdrukking komen in de deskundigheidsbevordering van ondersteuners, als in de invoeringsgerichte activiteiten voor leraren.

B. Aanbod van leermiddelen en toetsen, deskundigheidsbevorderingsprogramma's voor ondersteuners en invoeringsgerichte activiteiten voor leraren gericht op uitbreiding van het didactisch handelen van de leraar.

Gestimuleerd zal worden dat de activiteiten gericht op deskundigheidsbevordering van leraren, zowel op NME-inhoud als op didactisch handelen worden ingebouwd in de initiële opleidingen.

schoolgebonden lijn

C. Aanbod van produkten en diensten op de schoolgebonden lijn, deskundigheidsbevorderingsprogramma's voor ondersteuners en invoeringsgerichte activiteiten en ondersteuning op locatie voor schoolteams en schoolleidingen.

In alle drie de tranches moet de inzet er op gericht zijn om het aanbod van produkten en diensten in toenemende mate af te stemmen op vraagstellingen in de praktische onderwijsrealiteit van scholen en leraren.

Daarbij dienen scholen zodanig te worden bijgestaan dat de school zo praktisch mogelijk NME kan invoeren. Op dit punt zal de deskundigheidsbevordering van ondersteuners ook gericht moeten zijn. Immers, de ervaringen tot nu toe wijzen hier en daar uit dat scholen juist op basis

van deze praktische kant NME willen invoeren.

Bezien kan worden of en in hoeverre hierbij een rol kan zijn weggelegd voor een «NME-coördinator» binnen het schoolverband.

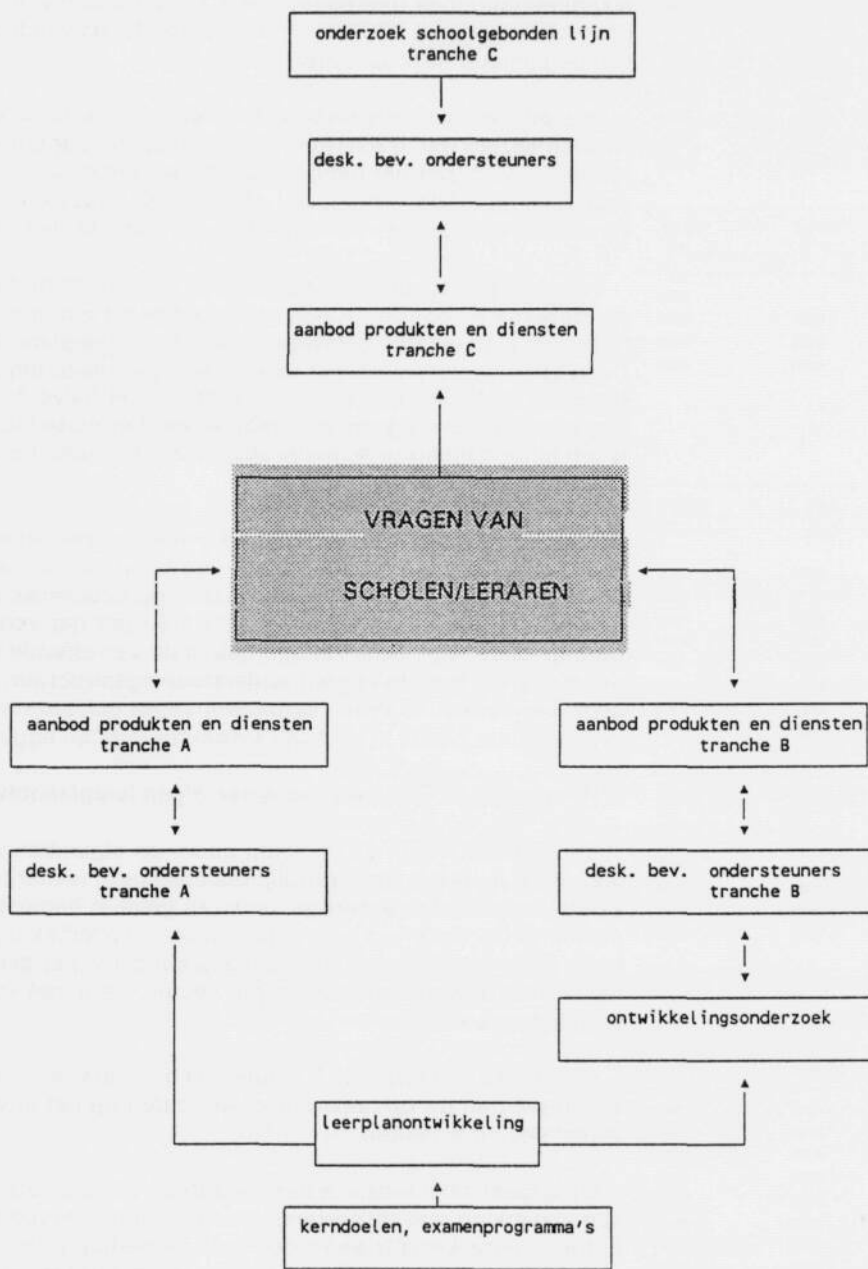
Nadrukkelijk moet hierbij worden aangetekend dat tranche A en B met name betrekking hebben op vakgebonden NME. Ten aanzien van schoolgebonden NME moet eveneens een aanbod kunnen worden gedaan. Dat aanbod is in sterke mate gericht op zorg voor natuur en milieu in en rond de school en op verbandingen met (inter)nationale milieucampagnes. Uitwerkingen van campagnes naar onderwijs moeten als additionele activiteiten worden gezien. Ook ten aanzien van schoolgebonden NME is het zinvol een onderscheid te maken tussen ontwikkeling van produkten en diensten en de aanbidding daarvan, onder meer door middel van invoeringsgerichte activiteiten.

Tranche A is voorwaardelijk voor invoering van tranche B. Anderzijds is tranche B ook lastiger in te voeren dan tranche A, omdat daarvoor de noodzakelijke kennis nog voor een belangrijk deel bijeengebracht moet worden. Het gaat daarbij met name om kennis van kansrijke didactische aspecten (ontwikkelingsonderzoek) en de leermiddelen en toetsen die daarbij gebruikt kunnen worden.

Om produkten en diensten binnen tranche A en B aan te kunnen bieden, moeten activiteiten zijn ondernomen om de ontwikkeling daarvan te kunnen sturen. Daarbij moet ten aanzien van tranche A, rekening houdend met de specifieke eisen per onderwijssector, met name gedacht worden aan leerplanontwikkeling en ten aanzien van tranche B aan ontwikkelingsonderzoek, uitgevoerd binnen de kaders van leerplanontwikkeling.

Aangezien veel scholen op verschillende wijze reeds participeren in vele NME-activiteiten is het duidelijk dat de aangegeven aanpak moet worden afgestemd op de basisgegevens die uit marktonderzoek naar voren zullen komen. Daarmee wordt recht gedaan aan de centrale plaats die in dit plan wordt toegekend aan de individuele school.

De relaties tussen tranches en typen activiteiten kunnen als volgt worden weergegeven:

3.2. Hoofdpijnen van planning

De hiervoor beschreven relaties tussen tranches en typen activiteiten kunnen worden omgezet in enkele hoofdpijnen van planning. Daarbij is rekening gehouden met de in Hoofdstuk 2 beschreven inhoudelijke ontwikkelingslijn en de daarbinnen passende activiteiten in de periode van de aanloop naar de kaderbrief NME.

Daarbij dient wel opgemerkt te worden dat op korte termijn zal moeten worden gezien welke operationele aanknopingspunten «bescherming van het milieu inclusief het behoud van de (levende) natuur» of «duurzame ontwikkeling mede in mondiaal perspectief» bieden ten behoeve van de kwaliteitsbeoordeling van bestaand of te ontwikkelen materiaal.

Voor het basisonderwijs, eerste fase voortgezet onderwijs en in mindere mate voor de tweede fase voortgezet onderwijs is de afgelopen jaren een substantiële bijdrage geleverd aan leerplanontwikkeling NME. Ontwikkelingsonderzoek evenals invoeringsactiviteiten zijn nog maar in beperkte mate verricht. In die sectoren zal derhalve duidelijk het accent liggen op stimulering van het gebruik van het materiaal dat voorhanden is om in de dagelijkse schoolpraktijk (vakgebonden en schoolgebonden) te worden toegepast.

Voor het Middelbaar Beroepsonderwijs en Leerlingwezen is, hoewel de markt er rijp voor is en het betreffende bedrijfsleven geïnteresseerd is, de ontwikkeling en invoering van NME nog nauwelijks van de grond gekomen. Dit geldt mutatis mutandis ook voor het Voorbereidend Beroepsonderwijs. Daar zal dan ook in de betreffende sectorplannen, in nauw overleg met de (eigen) ondersteuningsstructuur, aandacht aan gegeven worden. In deze sectorplannen zal ook het natuuraspect een evenwichtige plaats in de NME-invoering moeten krijgen.

Het Agrarisch Onderwijs kent een eigen leerplanontwikkeling.

Dit betekent dat in de sectoren basis- en algemeen voortgezet onderwijs nu reeds een hoofdpijnplanning voor invoering kan worden aangegeven. Voor de overige sectoren geldt in beginsel een soortgelijke planning. Op basis van nog te bestuderen, specifiek bij de sector behorende condities, zal een dergelijke planning opgenomen worden in de verdere uitwerkingsplannen per sector, die in het voorjaar van 1992 gereed komen.

Binnen de in hoofdstuk 1 aangegeven kaders zal leerplanontwikkeling zich meer dan tot op heden moeten richten op het uitwerken van de verschillende accenten.

Daarnaast zal intensieve betrokkenheid van educatieve uitgeverijen in samenwerking met de ondersteuningsstructuur moeten waarborgen dat hetgeen ontwikkeld is en voldoet aan de pedagogisch/didactische te stellen eisen uiteindelijk zijn vertaling vindt in de reguliere onderwijsmethoden.

Rekening houdend met het bovenstaande kunnen vooralsnog de volgende hoofddaccenten van planning worden aangehouden:

basisonderwijs

vakgebonden NME-activiteiten	1992	1993	1994	1995
leerplanontwikkeling	■■■			
ontwikkelingsonderzoek	■■■	■■■	■■■	
deskundigheidsbevordering (A)	■■■	■■■		
deskundigheidsbevordering (B)		■■■	■■■	■■■
inv. activiteiten (A)	■■■	■■■	■■■	■■■
inv. activiteiten (B)		■■■	■■■	■■■
ondersteuning op lokatie	■■■	■■■	■■■	■■■
toetsontwikkeling	■■■	■■■	■■■	■■■
Evaluatie	■■■	■■■	■■■	■■■
Marktonderzoek	■■■			
schoolgebonden NME-activiteiten	1992	1993	1994	1995
ontwikkeling	■■■	■■■		
inv. activiteiten	■■■	■■■	■■■	■■■
additionele activiteiten	■■■	■■■	■■■	■■■
Evaluatie	■■■	■■■	■■■	■■■
Marktonderzoek	■■■			

voortgezet onderwijs (eerste fase)

vakgebonden NME-activiteiten	1992	1993	1994	1995
leerplanontwikkeling	■■■			
ontwikkelingsonderzoek	■■■	■■■	■■■	■■■
deskundigheidsbevordering (A)	■■■	■■■		
deskundigheidsbevordering (B)		■■■	■■■	■■■
inv. activiteiten (A)	■■■	■■■	■■■	■■■
inv. activiteiten (B)		■■■	■■■	■■■
ondersteuning op lokatie		■■■	■■■	■■■
toetsontwikkeling	■■■	■■■	■■■	■■■
Evaluatie	■■■	■■■	■■■	■■■
Marktonderzoek	■■■			
schoolgebonden NME-activiteiten	1992	1993	1994	1995
ontwikkeling	■■■	■■■		
inv. activiteiten	■■■	■■■	■■■	■■■
additionele activiteiten	■■■	■■■	■■■	■■■
Evaluatie	■■■	■■■	■■■	■■■
Marktonderzoek	■■■			

voortgezet onderwijs (tweede fase)

vakgebonden NME-activiteiten	1992	1993	1994	1995
leerplanontwikkeling	■■■	■■■	■■■	
ontwikkelingsonderzoek	■■■	■■■	■■■	■■■
deskundigheidsbevordering (A)	■■■	■■■	■■■	■■■
deskundigheidsbevordering (B)		■■■	■■■	■■■
inv. activiteiten (A)	■■■	■■■	■■■	■■■
inv. activiteiten (B)		■■■	■■■	■■■
ondersteuning op lokatie		■■■	■■■	■■■
toetsontwikkeling	■■■	■■■	■■■	■■■
Evaluatie	■■■	■■■	■■■	■■■
Marktonderzoek	■■■			
schoolgebonden NME-activiteiten	1992	1993	1994	1995
ontwikkeling	■■■	■■■		
inv. activiteiten	■■■	■■■	■■■	■■■
additionele activiteiten	■■■	■■■	■■■	■■■
Evaluatie	■■■	■■■	■■■	■■■
Marktonderzoek	■■■			

De planning geeft inzicht in de hoofdaccenten zoals nu voorzien; daarbij zij aangetekend dat niet ingevulde vakjes niet betekent dat geen activiteiten ondernomen zullen worden.

3.3. Betrokkenheid van scholen

Gelet op het grote belang dat wordt gehecht aan de centrale plaats en aan de participatie van scholen in NME-kaders wordt aan de facilitering op schoolniveau specifieke aandacht geschonken. Wil de vraagkant zich herkennen in het te ontwikkelen aanbod (en daar gebruik van gaan maken), dan zullen de scholen en leraren in tal van ontwikkelingssituaties betrokken moeten worden. Ook bij de uitvoering van (pilot)projecten en activiteiten zullen scholen en leraren een belangrijke rol moeten vervullen, vooral ook gelet op de hiervoor beschreven praktische kant van NME-invoering die voor scholen als een belangrijke randvoorwaarde moet worden gezien. Scholen en leraren kunnen dus worden betrokken op drie verschillende wijzen waarvoor faciliteiten worden verstrekt:

- a. als mede-ontwikkelaar van produkten en diensten;
- b. als mede-aanbieder/-verspreider van produkten en diensten;
- c. als gebruiker van produkten en diensten.

3.4. Lokale/regionale afstemming en ondersteuning

Veel kennis en expertise op het gebied van NME in het onderwijs is aanwezig bij bijvoorbeeld lokale schoolbiologische diensten, natuur- en milieu-educatieve centra en vrijwilligers. Bij de invoering van NME op scholen wordt gebruik gemaakt van de kennis en vaardigheden van het netwerk van deze instellingen. Daartoe is afstemming nodig tussen de vraagkant, de landelijke aanbodkant en het regionale/lokale aanbod. De school zelf vervult bij het maken van keuzes een cruciale rol. Daarbij kan de school veelal een beroep doen op de algemene verzorgingsinstellingen, NME-instellingen, netwerken en intermediaire kaders. Gelet op de grote diversiteit van keuzemogelijkheden, juist op het praktische schoolniveau, zal deze afstemmingsproblematiek in de op te stellen sectorplannen verdisconteerd moeten zijn.

3.5. Beleidsvoornemens

Teneinde tot een start van invoering in 1992 te komen is het noodzakelijk enige indicatie te geven van de interdepartementale beleidsvoornemens. Mede op basis daarvan worden de onderwijssectorplannen in 1992 ingericht. Daarbij wordt rekening gehouden met het lopende beleid zoals weergegeven in de kaderbrief NME.

Uiteraard geldt dat de departementen in onderling verband afspraken maken over toedeling van middelen naar gewenste prioriteit onderwijssectoren. Daarbij zijn de in dit Hoofdstuk aangegeven structurele en samenhangende randvoorwaarden het gezamenlijke toetsingskader.

Veel reeds lopende activiteiten passen goed in dit NME-meerjarenplan. Sommigen dienen op dit punt nader bezien te worden in relatie tot de structurele en samenhangende NME-inbedding in het onderwijs. Het ligt voor de hand activiteiten die niet sterk bepalend zijn voor NME-invoering geleidelijk te verminderen dan wel te laten aflopen. De zo ontstane financiële ruimte kan dan in de loop van de uitvoering van dit meerjarenplan aangewend worden voor insluiting in de in dit plan voorgestane samenhangende en structurele invoering van NME. De sectorplannen zullen hierover uitsluitel moeten geven.

Voornemens Ministerie van Economische Zaken

Het Ministerie van Economische Zaken legt bij de invulling van het NME het accent op milieuzorg, milieutechnologie en energie. Primaire aandachtsgebieden in dit verband zijn beroepsonderwijs en leerlingwezen. Doel is te bewerkstelligen dat meer aandacht wordt besteed aan milieugevolgen van produkten en technieken waarmee men in het latere beroep te maken zal krijgen. Bij de invulling van het plan op deze

gebieden zal gebruik gemaakt worden van ervaringen die worden opgedaan in nascholingsprojecten en in het HBO-speerpuntprogramma «Technologie, milieu en HBO». Mede langs die weg wordt rekening gehouden met ervaringen in de beroeps- en onderwijspraktijk. Zo kan het NME op dit punt tevens een bijdrage leveren aan verbetering van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.

Voornemens Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

In de «Nota Natuur- en Milieu-educatie. Een Meerjarenvisie» is reeds gewezen op de noodzaak van een meer systematische aanpak. Diverse knelpunten met betrekking tot inzet en invoering van natuur- en milieu-educatie vloeien voort uit onvoldoende kennis en ervaring inzake geschikte inhoud en werkwijzen, of te verwachten effecten. Daarom zijn in het Natuurbeleidsplan verscheidene actiepunten verrat, gericht op verheldering van noodzakelijke voorwaarden en mogelijke doelen en methoden. Ook wordt ruime aandacht besteed aan overdracht van nieuwe kennis en inzichten aan gebruikers. In het Meerjarenprogramma Natuur en landschap 1992-1996 is een overzicht opgenomen van lopende activiteiten. In aanvulling daarop zal ook aandacht worden besteed aan het thema «dierenwelzijn».

Voornemens Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

Het beleid van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen is erop gericht om integraal de structurele inbedding van NME te stimuleren. Daartoe zal de lopende deskundigheid bij instellingen en scholen in de periode 1-1-'92 onder de werking van de kaderbrief NME worden gebracht. Zoveel mogelijk zal (inter)sectoraal worden aangesloten bij initiatieven die deelfinanciering kunnen verwerven. Gelet op de prioriteit die de overige participerende departementen geven aan het beroepsonderwijs, het landbouwonderwijs en het leerlingwezen zal het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen binnen het middelenkader van dit plan vooral aandacht geven aan het basisonderwijs en het algemeen voortgezet onderwijs inclusief het voorbereidend beroepsonderwijs.

Voornemens Ministerie van Buitenlandse Zaken (Ontwikkelingssamenwerking)

Het beleid van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (Ontwikkelingssamenwerking) is erop gericht om in NME-kaders te gaan participeren op basis van inbouw van de verworvenheden van het Landelijk Netwerk Ontwikkelingseducatie. De aandacht gaat daarbij uit naar de gemeenschappelijke internationale verantwoordelijkheid voor het natuurlijk leefmilieu en naar wereldwijze onderlinge afhankelijkheid.

Voornemens Ministerie van Verkeer en Waterstaat

Het beleid van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat is erop gericht om de thans opgezette activiteiten in het kader van het Structuurschema Verkeer en Vervoer voort te zetten met dien verstande dat doorschakeling zal plaats vinden naar de in dit plan aangegeven NME-invoeringskaders en -structuren. Het hoofddaccent ligt daarbij op de relatie leefbaarheid en verkeer.

Voornemens Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu

Het beleid van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu is gericht op enerzijds het versterken van de mogelijkheden voor het leren en oefenen van duurzaam(er) gedrag en de bijbehorende attitude. Vanzelfsprekend hierbij is aandacht voor het verwerven van kennis en vaardigheden. In dit verband wordt de verdere

ontwikkeling van een effectief systeem voor milieuzorg op school, inclusief aandacht voor internationale aspecten en campagnes gestimuleerd. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling en stimulering van werkvormen, methoden en activiteiten die zich speciaal richten op houding en gedrag. Anderzijds wordt de ontwikkeling en invoering van NME in de vakken in het Middelbaar Beroepsonderwijs en Leerlingwezen versterkt.

3.6. Informatiestromen

Van essentieel belang voor de uitvoering van dit Meerjarenplan is een goede informatie. Een onderdeel daarvan is de basis-informatie-uitwisseling tussen de verschillende partijen. Niet alleen tussen het grondvlak (de scholen) en de aanbieders maar ook tussen scholen onderling en aanbieders onderling.

De achtergrond van de basisinformatie is te vinden in het NMP (plus). In deze beleidsnota's wordt de basisinformatie voor het onderwijs aangekondigd, met de bedoeling de aangegeven onderwijssectoren te informeren over NME-aangelegenheden.

In de beantwoording van Kamervragen naar aanleiding van de behandeling van de Kaderbrief NME, wordt de bedoeling van de basisinformatie als volgt nader aangeduid:

«In 1991 wordt prioriteit gegeven aan de opzet van een basisinformatiepakket. Dit basisinformatiepakket moet scholen stimuleren om mee te doen met de invoering van NME en scholen mogelijkheden bieden om aan de slag te gaan met NME. Het basisinformatiepakket informeert scholen over NME in het onderwijs, over producten en diensten die worden aangeboden en over de mogelijkheden om producten en diensten te vragen.

Het basisinformatiepakket bestaat uit jaarlijkse afleveringen, waarbij waarschijnlijk een onderscheid wordt gemaakt tussen het basisonderwijs, het algemeen voortgezet onderwijs, het LBO en het MBO/leerlingwezen. Het ligt in de verwachting dat een eerste aflevering van de basisinformatie verschijnt in het komende schooljaar voor deze drie onderwijssectoren in combinatie met een algemene NME-campagne. Deze aflevering wordt gratis naar alle scholen verzonden. Overigens moet de term «basisinformatiepakket» ruim worden opgevat. Naast producten zullen ook allerlei activiteiten, waaronder door de scholen zelf geïnitieerde, onderdeel zijn van dit pakket.»

Inmiddels is de relatie tot de basis-informatie een voorbereidende verkenning opgezet naar de mogelijkheden die NME-televisie (en flankerende activiteiten) biedt binnen de gewenste informatie-uitwisseling.

In nauwe afstemming met de onderwijssectorplannen zal door het procesmanagement een informatieplan worden opgezet. Specifieke aandacht zal daarbij gegeven worden aan de functie van basis-informatie en NME-televisie voordat tot uitvoering wordt overgegaan.

3.7. NME-onderwijslogo

Om scholen duidelijk te maken welk materiaal, software, artikelen, leermiddelen en soortgelijke aangelegenheden passen onder de werking van de kaderbrief NME, is een logo van belang voor de uitvoeringsorganisatie NME. Het logo van de draaggolfcampagne is gekozen als basis voor dit onderwijsproject.

Scholen mogen erop rekenen dat de producerende of verantwoordelijke instelling die het logo aanbrengt daarmee aangeeft dat het betreffende materiaal past in de doelstelling van gestructureerde en samenhangende invoering van NME zoals in dit meerjarenplan en de daarop aansluitende sectorplannen is aangegeven. Overigens kan dit ook heel goed gelden voor individuele scholen zelf die materiaal (mede)produceren dat belangrijk is voor andere scholen in de eigen of andere sectoren. Voor alle duidelijkheid: geen rijkskeurmerk op inhoudelijke kwaliteit. Het gaat er louter om een markering aan te geven op het punt van de uitvoering van het NME-traject op het niveau van scholen en instellingen zelf.

3.8. Rapportage/evaluatie/onderzoek

Tussentijds, in elk planjaar, moet een kritische analyse van en een rapportage over de gestelde doelen, de gevolgde strategie, de gehanteerde middelen, de resultaten en effecten plaatsvinden. Dit kan leiden tot noodzakelijke en gewenste sturing en bijsturing van geplande activiteiten. Aldus kunnen gegevens worden verzameld die leiden tot nieuwe beslissingen met betrekking tot afstemming, samenhang en samenwerking.

Via het verband van het sectoroverleg en het procesmanagement zal elk najaar een integrale rapportage aan de overheid ter hand worden gesteld. Daarnaast zal bezien worden of en in hoeverre leerplanevaluatie in NME-ontwikkelingskaders een rol kan spelen.

Vervolgens speelt ook het onderwijsonderzoek een nader te bepalen rol.

Tenslotte zal in 1994 voorzien worden in een beleidsevaluatie-onderzoek met als oogmerk het bezien van de haalbaarheid van de gestelde invoeringsdoelen met het oog op het aflopen van dit meerjarenplan in 1995.

HOOFDSTUK 4 – ORGANISATIE

Een plan als het voorliggende vraagt om een organisatorisch kader waarin posities van overheid, procesmanagement en instellingen ten opzichte van elkaar en van de scholen duidelijk zijn. De beoogde invoering van NME onder de vlag van de zes samenwerkende departementen in verschillende onderwijssectoren maken het noodzakelijk om de sectordeskundigheid organisatorisch een plaats te geven. Daarbij is een absolute randvoorwaarde dat de te kiezen structuur zo eenvoudig mogelijk is, maar wel efficiënt en doelmatig. Immers de – beperkte – vrij in te zetten middelen dienen zo maximaal mogelijk aan de invoeringsinhoud van NME besteed te worden.

Derhalve is de keuze, in het verlengde van de kaderbrief NME, de volgende. Centraal staat het grondvlak (de scholen). Deze worden, via het bij elkaar brengen van vraag en aanbod, bijgestaan door instellingen. De invoering van NME wordt gefinancierd door zes samenwerkende departementen die zich hebben voorzien van een daartoe geëigende overlegstructuur in de vorm van een interdepartementale projectgroep en -stuurgroep die de beleidsverantwoordelijkheid dragen. Deze overlegstructuur is essentieel om de gezamenlijke budgetverantwoordelijkheid te kunnen garanderen. Het schakelverkeer tussen overheid en scholen met instellingen wordt uitgevoerd door het procesmanagement. Dat management is belast met de verantwoordelijkheid op het punt van procesvoering.

Dit is nodig om de verbinding tussen overheid en uitvoeringsorganisatie te operationaliseren. Het procesmanagement heeft een zekere onafhankelijke, schakelende rol tussen overheid en belanghebbende instellingen. Uiteraard is er geen sprake van absolute onafhankelijkheid daar waar de overheid opdrachtgever is. Wel kan het procesmanagement vanuit een niet zelf inhoudelijke uitvoeringspositie zowel de uitvoerende instellingen als de overheid onafhankelijk van adviezen voorzien. Teneinde de inhoudelijke sturing in het totaal van de uitvoering te kunnen overzien kan het procesmanagement zich laten bijstaan door expertise op dit punt.

Samenwerking tussen instellingen onderling, bij voorbeeld in de vorm van een instellingenoverleg, met het oog op efficiënte en doelmatige inzet van expertise wordt door de overheid sterk aangemoedigd, maar behoort wel tot de competentie van autonome instellingen. Niettemin behoort het natuurlijk tot de mogelijkheden dat, bij beslissingen over bijvoorbeeld de financiering van projecten, door de overheid bindende bepalingen voor samenwerking worden gemaakt, waar het gaat om de participatie van meerdere instellingen bij uitvoeringsactiviteiten. Daarbij dragen de instellingen inhoudelijke NME-verantwoordelijkheid.

Teneinde de gestructureerde en samenhangende invoering van NME in het onderwijs snel van de grond te tillen zullen per sektor managers worden aangesteld die geacht worden thuis te zijn in dat onderwijs en thuis te zijn in de mogelijkheden die de aanbodkant heeft. Samen zullen deze het sectoroverleg vormen dat regelmatig overleg voert met het procesmanagement. Daarmee wordt tevens beoogd om de integrale NME-invoering zo kansrijk mogelijk te doenzijn en de daarvoor in te zetten algemene middelen zo doelmatig mogelijk aan te wenden.

Elke sektormanager organiseert voor zichzelf een eigen platform dat adviseert bij planvorming en planuitvoering. In dit platform zullen met name experts uit scholen en instellingen die ingevoerd zijn op het punt van NME-expertise participeren.

De volgende sectoren worden onderscheiden:

- . Basisonderwijs (waar mogelijk aansluitend op het Speciaal Onderwijs);
- . Algemeen Voortgezet Onderwijs eerste en tweede fase, inclusief het Voorbereidend Beroepsonderwijs;
- . Landbouwonderwijs;
- . het Middelbaar Beroepsonderwijs en het Leerlingwezen.

Hiervoor worden vier sectorplannen opgesteld binnen de kaders van dit meerjarenplan. In de sectorplannen wordt aangegeven wat inhoudelijk bereikt moet worden met de financiële middelen die beschikbaar zijn. Daarbij kunnen ook activiteiten worden opgenomen die sector overstijgend zijn. Tevens zal aandacht worden besteed aan wat NME is en betekent in de betreffende sector. Daarnaast zal de mogelijkheid worden opgenomen om, binnen de kaders van de regelgeving, NME-instellingen te laten inschrijven op deelactiviteiten. Deze inschrijvingen zullen op basis van marktvrage en kwaliteit worden toegekend. Toetsing van de sectorplannen zal (uiteindelijk) plaats vinden door de interdepartementale projectgroep.

HOOFDSTUK 5 – FINANCIËN

Ten behoeve van de uitvoering van NME is door het Kabinet een hoge

prioriteit gesteld met een meerjarige compensatie. Aan de Tweede Kamer, kamerstuk 20 487, nr. 8, 16-5-'91, is de volgende informatie toegezonden:

Financiële gevolgen kaderbrief:					x f 1 miljoen
Compensatie 1991	artikel	artikel	artikel	artikel	totaal
EX	06.01 sub 110 1,0	020-0 -550 1,0			2,0
LNV	02.11 1,0	04.03 1,0			2,0
O & W	03.05 0,3	04.10 0,35	05.09 0,35	12.12 1,0	2,0
VROM	05. 03.09 0,5	05. 03.05 0,25	05. 03.10 0,25	05. 06.06 1,0	2,0
V&W	07. 09.01 2,0				2,0
OS	VI g 2,0				2,0
Totaal-gen.					12,0

Inmiddels kan dit overzicht 1991 geactualiseerd worden naar de begrotings situatie 1992, gelet op de ophoging van de middelen ten opzichte van de situatie in 1991.

Inzet 1992:				x f 1 miljoen
Compensatie 1992	artikel	artikel	artikel	totaal
EX	06.01 sub 110 1,5	020-0 -550 1,5		3,0
LNV	04.03 02.11 3,0			3,0
O & W	12.12 3,0			3,0
VROM	05. 03.02 1,0	05. 03.10 1,5	05. 03.05 0,5	3,0
V&W	07. 09.01 3,0			3,0
OS	VI g 2,0			2,0
Totaal-gen.				17,0

Compensatie	1993	1994
	5 x 4 + 2	5 x 5 + 2

Voor wat betreft de financiële dekking voor 1993 en 1994 wordt als vertrekpunt genomen de begrotingsartikelen van 1992 als weergegeven in de tabel «Inzet 1992».

Deze meerjarenreeks wordt vastgesteld op basis van procentuele ophoging binnen de aangegeven artikelen met dien verstande dat de compensatie-artikelen in enig jaar na 1992 wijziging kunnen ondergaan met behoud van de aangegeven maxima.

Verantwoording daarover zal plaatsvinden in de jaarlijkse voortgangs-

rapportages evenals een specificatie van de bijdrage van de verschillende departementen. Globaal zullen de financiële bijdrage en de transfers in de jaarlijkse ophoging volgens de verhouding in 1992 worden doorgetrokken met dien verstande dat de bijdrage van OS jaarlijks 2,0 mln. zal bedragen.

De compensatie kan als volgt schematisch worden weergegeven:

x 1 mln.

	Compensatie 1991	Compensatie 1992	Compensatie 1993	Compensatie 1994	Totaal
EZ	f 2	f 3	f 4	f 5	f 14
LNV	f 2	f 3	f 4	f 5	f 14
O&W	f 2	f 3	f 4	f 5	f 14
OS	f 2	f 2	f 2	f 2	f 8
V&W	f 2	f 3	f 4	f 5	f 14
VROM	f 2	f 3	f 4	f 5	f 14
Tot.-gen.					f 78

Een specifieke en valide onderbouwing hoe deze compensatie te verdelen over de verschillende onderwijssectoren is onder de gegeven omstandigheden thans een onbegaanbare weg. Enerzijds zijn in de compensatie reeds belegde activiteiten opgesloten, anderzijds zou het de voorkeur moeten hebben om op basis van inhoudelijk getoetste operationele sectorplannen tot een samenhangende toedeling te komen van de «vrij» in te zetten middelen. Daarbij moet ook nog rekening gehouden worden met de kosten verbonden aan de algemene, voor alle sectoren geldende, activiteiten. Toch is een zekere indicatieve prioritering wel verdedigbaar, zonder dat dit opgevat moet worden als een kaderstellende randvoorwaarde. Grote onderwijssectoren als het basis- en algemeen vormend onderwijs moeten prioritair niet laag ingezet worden, gegeven mede de NME-stand van zaken in deze sector. In het landbouwonderwijs worden vooral lopende activiteiten doorgetrokken en overgepakt naar de werking van de kaderbrief NME. De deelsectoren in het voortgezet onderwijs (MBO en leerlingwezen) behoeven wellicht aanvankelijk wat lagere prioriteit gegeven enerzijds de omvang van de doelgroep en anderzijds de noodzaak nog tot planontwikkeling te komen. Voorgesteld wordt om op basis van inhoudelijke sectorplannen, onderling afgestemd en rekening houdend met algemene kosten en doorlopende activiteiten, middelen toe te delen op het hoofdcriterium: passen de activiteiten in het kader van de structurele en samenhangende inbedding. Bij de jaarlijkse rapportage over de uitvoering van dit meerjarenplan zal op dit punt meer inzicht ontstaan.

Tekst van de motie Tommel (1985):

«De Kamer,
gehoord de beraadslaging;
overwegende, dat in het NMP-Milieubeheer 1986–1990 natuur- en milieu-educatie als een belangrijk instrument van milieubeleid wordt beschouwd;
van oordeel, dat voor de komende jaren de instrumenten en activiteiten op het gebied van natuur- en milieu-educatie samenhangend en in structurele zin moeten worden uitgebouwd;
verzoekt de regering, aan deze uitbouw gestalte te geven en daarbij nadrukkelijk ook de natuur- en milieu-educatiemogelijkheden van andere ministeries te betrekken, en gaat over tot de orde van de dag.»

Tekst van de motie Feenstra/Eisma (1988):

«De Kamer,
gehoord de beraadslaging;
constaterende, dat:

- . natuur- en milieu-educatie een wezenlijk instrument vormt voor het creëren van een voldoende maatschappelijk draagvlak voor natuur- en milieubeheer;
- . met de door de Kamer beoogde en gevraagde uitbouw van instrumenten en activiteiten, samenhangend en in structurele zin in de nota Natuur- en Milieu-educatie, tussen de Ministeries van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Landbouw en Visserij en in mindere mate van Onderwijs en Wetenschappen een eerste, doch ontoereikend begin is gemaakt;
- . de betrokkenheid bij de verdere uitbouw van natuur en milieu-educatie vanuit de overige in de interdepartementale werkgroep natuur- en milieu-educatie (IWN) deelnemende ministeries nog vorm moet krijgen;

verzoekt de regering, de overige bij het IWN betrokken ministeries, alsmede de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking, in de vijfjarige planperiode van de NME-nota gezamenlijk tot een met de inzet van de Ministeries van Landbouw en Visserij en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer vergelijkbare inspanning te brengen, en gaat over tot de orde van de dag.»

Tekst van de motie Van Mierlo (1990):

«De Kamer,
gehoord de beraadslaging;
overwegende, dat er een brede overeenstemming bestaat over de wenselijkheid van een milieu-educatieplan, doch dat de verdeling van de financiële lasten over de diverse ministeries niet tot overeenstemming heeft geleid;
van oordeel dat milieu-educatie een hoeksteen van duurzame ontwikkeling is;
nodigt de regering uit alsnog de daartoe benodigde middelen beschikbaar te stellen, en gaat over tot de orde van de dag¹.

¹ Bij de motie hoort noot 4 uit de Handelingen (TK, RB 1991, 11-10-1990, blz. 392 e.v.).

Overzicht van (lopende) departementale activiteiten ten aanzien van NME.

- * nascholingsactiviteiten op het terrein van beroepsonderwijs;
- * activiteiten inzake het basisonderwijs op het terrein van energieproblematiek (McPower);
- * Landelijke ondersteuning via de subsidiëring van Stichting School in Bos en Landschap, Orvelte, het Instituut voor Natuur- en Milieu-educatie IVN, de SVC, de Landelijke Vereniging tot het Behoud van de Waddenzee en de Nederlnadse Vereniging tot Bescherming van Vogels;
- * de Integratie van Milieu-aspecten in het Agrarisch Onderwijs;
- * het Onderzoek Natuurbeleven 8-12 jarigen en 13-16 jarigen;
- * de Didactiekontwikkeling Natuur- en Milieu Educatie;
- * de Bijdragen aan Ontwikkeling en Invoering van Natuur- en Milieu-Educatie in het Voortgezet Onderwijs;
- * de Bijdragen aan Onderwijsprojecten Nationale Parken en Landschappen;
- * Onderzoek naar Oplossingen van Knelpunten bij het Organiseren van Natuurcursussen op Lokaal Niveau;
- * de Ontwikkeling van Natuur- en Milieucursussen voor volwassenen;
- * de Deskundigheidsbevordering Beroepskrachten Natuur en Milieu-Educatie;
- * de Deskundigheidsbevordering Publieksvoorlichting en Educatie in Beschermd Gebieden;
- * de Deskundigheidsbevordering Jeugd- en Jongerenwerk;
- * de Ontwikkeling van Kernthema's;
- * de Ontwikkeling van Evaluatiemethoden;
- * de Vorming en Ontwikkeling van een Natuur-Educatief-Netwerk;
- * de Inbreng van Educatieve Elementen in Soortenbeschermingsplannen;
- * de Onderwijsgerichte Informatie over het Natuurbeleidsplan;
- * de Ontwikkeling van het begrip «Dierenwelzijn» als aspect van NME;
- * de Integratie van Milieu-aspecten in de agrarische docentenopleidingen.
- * Voortzetting tot 1-8-1992 van de lopende NME-kaders voor het basis- en voortgezet onderwijs, mede met VROM en LNV met het oogmerk het bewaren van de huidige deskundigheid bij scholen en instellingen, inclusief de schoolfaciliteiten.
- * subsidiëring van onderwijsprojecten van:
 - o de Alliantie voor Duurzame Ontwikkeling;
 - o de Weekbladpers/Onze Wereld Spiegel en
 - o het Landelijk Netwerk Ontwikkelingseducatie;
- * subsidiëring van twee stimuleringsprojecten, één in het kader van Wise/Scotec/BOW en één in het kader van de Floriade 1992.
- * Werkzaamheden in het kader van de totstandkoming van een aantal documenten ten behoeve van de Stuurgroep SVV-educatie;
- * Sleutelinformantenonderzoek 1e fase;
- * Managementactiviteiten ten behoeve van SVV-educatie;
- * Vergroting van de ontvankelijkheid voor de Milieuproblematiek bij onderwijsgevend en in de bovenbouw van het basisonderwijs;
- * Praktijkonderzoek voor de leeftijdsgroep 15-18 jaar;
- * Leerplanvoorbereiding voor de leeftijdsgroep 4-18 jaar;
- * Ontwikkeling VVE/NME-leerplan 12-15 jarigen;

- * Integraal communicatie-oponderzoek voor de leeftijdsgroep 4–18 jaar;

- * Implementatie-voorbereiding voor de leeftijdsgroep 4–17 jaar.

- * ondersteuning ten behoeve van het paviljoen van de gezamenlijke NME-organisaties op de Nederlandse Onderwijstentoonstelling van februari 1991;

- * het project Basisonderwijs met het oog op methodiek-ontwikkeling voor het inzichtelijk maken van de relaties mens-milieu-maatschappij;

- * het project Randvoorwaarden ter verbetering van de condities voor de structurele inbedding van NME in het onderwijs;

- * het Project Milieuzorg op school;

- * het Dossier Milieudelicten;

- * het Milieu-dansproject.

Alle departementen dragen bij aan de infrastructurele voorbereidingskosten in het verband van de kaderbrief NME.